

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРАЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ» ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

2023. 10 (2)
шілде-қыркүйек

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркелген. Тіркеу нөмірі № 14602-ИА. Жылына 4 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих (дүниежүзі және Қазақстан тарихы), деректану және тарихнама, археология, этнология, антропология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.

Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты, 2023

© Авторлар ұжымы, 2023

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аяған Бүркітбай Ғелманұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҒЖБМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner, Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті, (АҚШ).

Голден Кэти Стромайл (Kathie Stromile Golden) — PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University). (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна — саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры. (Қазақстан)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Канзас университеті. (АҚШ)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қышпақтану институтының директоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы — филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия) **Римантас Желвис (Želvys Rimantas)** — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вилнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Самшев Зайнолла Самашұлы — археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР ҒЖБМ ҒК Ө. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәтгашұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы — PhD, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Астана қаласындағы филиалының директоры. (Қазақстан)

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова» Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетелство о регистрации: № 14602-ИА от 29.10.2014 г. Публикуется 4 раза в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки: история (всемирная история и история Казахстана), источниковедение и историография, археология, этнология, антропология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.

Сайт журнала: <https://edu.e-history.kz>

© Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова, 2023

© Коллектив авторов, 2023

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МНВО РК. (Казахстан)

Аян Буркитбай Гелманович — доктор исторических наук, профессор, заместителю директора Института истории государства КН МНВО РК. (Казахстан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Голден Кэти Стромайл (Kathie Stromile Golden) — PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University). (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет. (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Карибаев Берекет Бахытжанович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. алі-Фараби. (Казахстан)

Кожамжарова Дария Пернешовна — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М. Ауэзова. (Казахстан)

Кожирова Светлана Басиевна — доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководителю Центра китайских и азиатских исследований. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая. (Казахстан)

Кумеков Болат Ешмухамбетович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени алі-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Матыжанов Кенжехан Слямжанович — доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова. (Казахстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Римантас Желвис (Zelvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Самашев Зайнолла Самашевич — археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А. Маргулана КН МНВО РК. (Казахстан)

Сыдыков Ерлан Батташевич — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Козыбаева Махаббат Маликовна — PhD, директор филиала в г. Астана Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Казахстан).

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM “Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology” of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. 14602-IA dated October 29, 2014. The journal is published 4 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history (world history and history of Kazakhstan), source studies and historiography, archeology, ethnology, anthropology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.

Journal website: <https://edu.e-history.kz>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology, 2023

© Group of authors, 2023

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK. (Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State SCMSHE RK. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

Golden Kathie Stromile — PhD, Mississippi Valley State University. (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhonovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University. (Kazakhstan) **Kozhamzharova Daria Perneshovna** — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University. (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassievna — Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies. (Kazakhstan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Abai Kazakh National Pedagogical University. (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University. (Kazakhstan)

Matyghanov Kenzhekhan Slyamzhanovich — Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art. (Kazakhstan)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich — archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University. (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagol Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kozybayeva Makhabbat Malikovna — PhD, Director of Astana branch of the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulbayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

АНТРОПОЛОГИЯ / ANTHROPOLOGY

Published in the Republic of Kazakhstan
 Electronic scientific journal “edu.e-history.kz”
 Has been issued as a journal since 2014
 ISSN 2710-3994.
 Vol. 10. Is. 2, pp. 387–402, 2023
 Journal homepage: <https://edu.e-history.kz>

FTAXP / МРПТИ / IRSTI 03.20
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2023_10_2_387-402

DISCOVERY AND POPULARIZATION OF THE NAMES OF KAZAKH HISTORICAL FIGURES THAT HAVE BEEN PRESERVED IN EPIGRAPHIC MONUMENTS OF THE VOLGA-URAL REGION

Bagdat D. Dyussenov^{1*}

¹R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (29, Kurmangazy Btr., 050010 Almaty, Republic of Kazakhstan)
 Senior Researcher

 <https://orcid.org/0000-0002-4313-1874>. E-mail: bagdat75@inbox.ru

*Correspondent author

© Ch.Ch. Valikhanov IHE, 2023

© Dyussenov B.D., 2023

Abstract. Introduction. The study of epigraphic monuments in Arabic script is one of the weak branches of global historical science. Specialists of the R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies fill this gap and conduct a comparative study of Arabographic epigraphic monuments of the West Kazakhstan, Volga-Ural, Dagestan, Khorezm regions. *Goals and objectives* of the research is to find and show to the general public famous historical figures of the Kazakh people, whose names have been preserved in epigraphic monuments of the Volga-Ural region (Tatarstan, Bashkortostan). These people were religious figures, mullahs, imams, stonemasons, calligraphers, scribes, we decided to bring the names of these famous people to scientific circulation. *Results.* A tombstone of Nogerbek biy Kazangapov, found a tombstone of Nogerbek-biy Kazangapov, who died on the way for the coronation ceremony of Tsar Alexander III in 1883. It was discovered in the cemetery of the village of Salaushi, Agryz district of Tatarstan. Tombstones of Kazakh religious figures Asanaly uly Ali khalfе al-Qazaqi, imam, katib Abdrahim Ali khalfе uly, Abdrakhman Ali khalfе uly, etc. were also found in the Sterlibash district of Bashkortostan. *Conclusion.* Studies of Tatar, Bashkir, Kyrgyz epigraphic monuments that separated from the Golden Horde ulus and became a nation still find a legitimate continuation.

Keywords: epigraphy, tombstones, arabographic texts, historical figures, Volga-Ural region, Agryz, Sterlibash

Acknowledgments. The article was carried out within the framework of the project of program-targeted financing of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan on the topic “Continuity and transformation in the traditions and culture of post-Golden Horde societies (comparative study of epigraphic monuments of the West Kazakhstan, Volga-Ural, Dagestan, Khorezm regions)” (individual registration number: BR18574063).

For citation: Dyussenov B. D. Discovery and popularization of the names of historical figures of the Kazakh people who have been preserved in epigraphic monuments of the Volga-Ural region // Electronic scientific journal “edu.e-history.kz”. 2023. Vol. 10. No. 2. Pp. 387–402. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2023_10_2_387-402.

ЕДІЛ-ОРАЛ ӨңІРІ ЭПИГРАФИКАЛЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕРІНДЕ ЕСІМІ САҚТАЛҒАН ҚАЗАҚТЫҢ ТАРИХИ ТҮЛҒАЛАРЫН ТАБУ ЖӘНЕ ТАНУ

Дүйсенов Бағдат Даниярұлы^{1*}

¹ҚР ҒЖБМ Ғылым комитетінің Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты (29-үй, Құрманғазы көш., 050010 Алматы, Қазақстан Республикасы)

аға ғылыми қызметкер

 <https://orcid.org/0000-0002-4313-1874>. E-mail: bagdat75@inbox.ru

*Автор-корреспондент

© Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТЭИ, 2023

© Дүйсенев Б.Д., 2023

Аңдатпа. *Kіріспе.* Эпиграфикалық ескерткіштерді зерттеу ісі елімізде қалып келе жатқан, кейінгі 20 шақты жылда ғана қолға алынған салалардың бірі. Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының ғалымдары осы олқылықтың орынын толтырып, Батыс Қазақстан, Еділ-Орал, Дағыстан, Хорезм өңірлерінің эпиграфикалық ескерткіштерін салыстырмалы зерттеу жұмысын қолға алып отыр. *Зерттеудің мақсаты және міндеттері* – Алтын Орда заманынан бері тарихы еншілес, орналасуы көршілес Еділ-Орал өңірінде (Татарстан, Башқұртстан) сақталған арабжазулы эпиграфикалық ескерткіштерде есімі сақталған қазақ халқының танымал тарихи тұлғалары мен осы күнге дейін көпшілікке белгісіз болып келген дін қайраткері, молла, имам, тас қашаушы, хаттат¹⁷, катиб¹⁸ болған тұлғаларды тауып, қалың көпшілікке танытып, сүйегі жат жерде жатқан жақсыларымыздың есімдері сақталған ескерткіштерді ғылыми айналымға тартсақ деген мақсат ұстандық. *Нәтижелер.* 1883 жылы III Александр патшаның таққа отырғанын ұлықтауға бара жатқан жолда мерт болған әйгілі қазақ биі Қазанғаттың ұлы Нөгербек бидің Татарстанның Әгерже (Агрыз) ауданының Салағыш (Салауши) зиратында жерленген құлпытасы табылды. Башқұртстанның Стерлибаш (Стәрлебаш) ауданында жерленген қазақ дін қайраткерлері Асаналы ұлы Әли халфе әл-Қазаки, имам, катиб болған Әбдірахим Галеев/Әли-халфеұлы, Әбдірахман Айдаболов/Әли-халфеұлы және т.б. ғұламалар мен елімізде есімдері белгісіз тарихи тұлғаларымыз туралы зерттеулер жүргізілді. *Қорытынды.* Алтын Орда ұлысынан бөлініп, ұлт болып қалыптасқан татар, башқұрт, қырғыз эпиграфикалық ескерткіштерін зерттеу жұмыстары әлі де заңды жалғасын табады.

Түйін сөздер: эпиграфика, құлпытас, арабжазулы ескерткіштер, тарихи тұлғалар, Еділ-Орал, Әгерже, Стерлибаш

Алғыс. Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Алтын Ордадан кейінгі қоғамның дәстүр мен мәдениетіндегі сабақтастық пен өзгерістер (Батыс Қазақстан, Еділ-Орал, Дағыстан, Хорезм аймақтарындағы эпиграфикалық ескерткіштерді салыстырмалы зерттеу)» тақырыбындағы бағдарламалық-мақсатты қаржыландыру жобасын жүзеге асыру аясында орындалды (жеке тіркеу нөмірі: BR18574063).

Дәйексөз үшін: Дүйсенев Б. Д. Еділ-Орал өңірі эпиграфикалық ескерткіштерінде есімі сақталған қазақтың тарихи тұлғаларын табу және тану // «edu.e-history.kz» электрондық ғылыми журналы. 2023. Т. 10. № 2. 387–402 бб. (Қаз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2023_10_2_387–402.

ОБНАРУЖЕНИЕ И ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ ИМЕН ИСТОРИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ КАЗАХСКОГО НАРОДА, КОТОРЫЕ СОХРАНИЛИСЬ В ЭПИГРАФИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКАХ ВОЛГО-УРАЛЬСКОГО РЕГИОНА

Дюсенов Багдат Даниярович^{1*}

¹Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова Комитета науки МНВО РК (д. 29, ул. Курмангазы, 050010 Алматы, Республика Казахстан)

старший научный сотрудник

 <https://orcid.org/0000-0002-4313-1874>. E-mail: bagdat75@inbox.ru

*Корреспондирующий автор

¹⁷ Көркем жазумен көшіруші каллиграф

¹⁸ Хатшы, көшіруші, каллиграф

© ИИЭ им. Ч.Ч. Валиханова, 2023

© Дюсенов Б.Д., 2023

Аннотация. *Введение.* Изучение арабографических эпиграфических памятников предпринимается только в последние 20 лет в отечественной исторической науке. Специалисты Института востоковедения им. Р.Б. Сулейменова заполняют этот пробел и проводят сравнительное исследование арабографических эпиграфических памятников Западно-Казахстанского, Волго-Уральского, Дагестанского, Хорезмского регионов. *Цель и задачи исследования* – обнаружение и введение в научный оборот исторических личностей казахского народа, данные о которых сохранились в эпиграфических памятниках Волго-Уральского региона (Татарстан, Башкортостан). Они были религиозными деятелями, муллами, имамами, каменотесами, резчиками по камню и каллиграфами. Исторические личности были идентифицированы и введены в научный оборот. *Результаты:* На кладбище аула Салауши, Агрызского района Татарстана, найден надгробный памятник Ногербек-бия Казангапова, который погиб в пути, когда направлялся на коронацию царя Александр III в 1883 году. В Стерлибашском районе Башкортостана также обнаружены надгробные памятники казахских духовных деятелей Асаналы-улы Али-халфе ал-Казаки, имама, катиба Абдрахим Галеев/Али-халфе-улы, Абдрахман Айдаболов/Али-халфе-улы и др. *Выводы:* Исследование эпиграфических памятников, отделившихся от Золотой Орды татарских, башкирских, киргизских улусов, и образовавших отдельные нации, требует дальнейшего сравнительно-сопоставительного анализа с различных перспектив.

Ключевые слова: эпиграфика, надгробные памятники, арабографические тексты, исторические личности, Волга-Урал, Агрыз, Стерлибаш

Благодарность. Статья выполнена в рамках реализации проекта программно-целевого финансирования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан на тему «Преемственность и трансформации в традициях и культуре постзолотоордынских обществ (сравнительное изучение эпиграфических памятников Западно-Казахстанского, Волго-Уральского, Дагестанского, Хорезмского регионов)» (индивидуальный регистрационный номер: BR18574063).

Для цитирования: Дюсенов Б. Д. Обнаружение и популяризация имен исторических личностей Казахского народа, которые сохранились в эпиграфических памятниках волго-уральского региона // Электронный научный журнал «edu.e-history.kz». 2023. Т. 10. № 2. С. 387–402. (На каз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2023_10_2_387–402.

Кіріспе

Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының 2023–2024 жылдарға арналған бағдарламалық-мақсатты қаржыландыру негізінде жүзеге асырылу барысындағы «Алтын Ордадан кейінгі қоғамның дәстүр мен мәдениетіндегі сабақтастық пен өзгерістер (Батыс Қазақстан, Еділ-Орал, Дағыстан, Хорезм аймақтарындағы эпиграфикалық ескерткіштерді салыстырмалы зерттеу)» атты ғылыми-зерттеу жобасы аясында орындалған бұл мақалада түркітілдес татар, башқұрт, қырғыз елдеріндегі эпиграфикалық ескерткіштерде есімі сақталған отандастарымызды тауып, оларды ғылыми айналымға енгізу назарға алынған.

Арабжазулы эпиграфикалық ескерткіштердің маңызы сенімді тарихи дереккөз ретінде күннен күнге артып келеді. Зерттеудегі мақсат – Қазақстан төңірегіндегі құлпытасардағы мәтіндерді ғана зерттеу емес, елімізбен еншілес елдердің де эпиграфикалық ескерткіштерін зерттеу арқылы Отан тарихы мен мәдениетінің бірізділігін және дәстүр мен мәдениеттердің трансформациясы, туысқан елдер арасындағы тарихи-мәдени сабақтастық мәселелерін жан жақты қарастыру. Осы мақсаттың негізінде межелі міндеттер қойылды. Татарстан, Башқұртстан, Қырғызстан, Дағыстан, Өзбекстан және т.б. көршілес елдердің ғалымдары жариялаған еңбектерді зерттеп, зерделеп, еліміздің тарихына қатысты тұстарын табу және таныстыру жұмыстары қолға алынды.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу жұмысында пайдаланылған негізгі *материалдар* – Башқұртстанның Әгерже ауданы, Салағыш ауылының ішіндегі зиратта сақталған Ногербек би Казанғапұлына тиесілі құлпытас және Башқұртстанның Стерлибаш (Стәрлебаш) ауданында жерленген қазақ дін қайраткерлері Асаналы ұлы Әли халфе әл-Қазақи және оның ұлдары Әбдірахман Айдаболов, Әбдірахим Галеев, Баймұхаммед

Ахмеджан ұлы әл-Қазақи және т.б. ғұламалар мен тұлғалардың құлпытастары. Осы эпиграфикалық ескерткіштерді ғылыми айналымға тарта отырып, құлпытастарда есімі сақталған тұлғалар туралы тың мәліметтер іздестіріп, архивтік құжаттар, қолжазбалар, кітаптар, мақалалар ішінен қажетті материалдарды тауып, елімізге есімі белгісіз тұлғаларды халықпен қайта қауыштыруға жол салынды.

Зерттеу әдістері – эпиграфикалық ескерткіштерді зерттеуде қолданылатын тарихи, деректемелік, филологиялық, палеографиялық, текстологиялық, хронологиялық, этнолингвистикалық және салғастырмалы зерттеу әдістері арқылы жүзеге асырылды. Шығыс эпиграфикасы бойынша жазылған шетелдік, кеңестік және қазақстандық ғалымдардың еңбектері иіні мен ретіне қарай кеңінен пайдаланылды. Табылған материалдарды талқылап, талдап, саралап, жүйелеп, алынған нәтижелер бойынша ұсыныстар жасалды. Алтын Орда кезеңінен кейінгі, Жошы ұлысынан соң ұлт болып ұласқан елдердің жазба жәдігерліктерін, соның ішінде, қабір тастарындағы мәтіндерді оқу, аудару, зерттеу, салыстыру әдістері де ғылыми жұмыстың нәтижелі болуына септігін тигізді.

Талқылау

Кеңес кезінде эпиграфикалық ескерткіштерді, яғни, тасқа жазылған тарихи мұраларды арнайы зерттейтін Тіл білімі, Тарих, археология және этнография институттары құрылды. Шығыстану, түркітану ғылымдарының негізі қаланып, қазақ археологиясы, архитектурасы, эпиграфикасы, тіл тарихы мәселелерін зерттеуге шексіз үлес қосқан Ә. Х. Марғұлан, І. К. Кеңесбаев, Ғ. Ғ. Мұсабаев сияқты ірі-ірі тілші, тарихшы ғалымдар өсіп жетілді. 1960-шы жылдары Қазақстан Ғылым академиясының президенті Қаныш Сәтбаев даламыздағы қорым-қоралар мен қасиетті орындарды, эпиграфиялық ескерткіштерді зерттеуді қолға алуды көздеп, Тіл білімі институты мамандарына қолдау көрсетті. Соның негізінде 1971 жылы Ғ. Мұсабаев, А. Махмұтов, Ғ. Айдаров авторлығымен тұңғыш рет «Қазақстан эпиграфикасы» атты кітап жарыққа шықты (*Қазақстан эпиграфикасы – 1971*). Бірақта, бұл кітапта тастағы бейнелер мен көнетүркі руна жазулары туралы зерттеулер жүргізілген.

Одан кейінгі кезеңдері А.Г. Медоев (*Медоев А.Г., 1969*), М.М. Меңдіқұлов (*Меңдикулов, 1956*), С.Е. Әжіғалиев (*Әжіғалиев С.И., 1994*) сияқты ғалымдар ескерткіштердің тарихын, архитектурасын, этнографиясы мен мән-маңызын зерттеп, көптеген экспедициялар ұйымдастырып, қазақ ескерткіштерінің зерттеу аясын кеңейте түсті.

Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының ғалымдары қасиетті қорым-қоралар, киелі орындар мен мазарларда, құлпытастарда сақталған эпиграфикалық ескерткіштердің арабжазулы мәтінін ғылыми тұрғыдан зерттеу жұмыстарын 2000 жылдардан бері қолға алып, жүйелі түрде жұмыс жүргізіп келеді.

Арабжазулы эпиграфикалық ескерткіштердің мәтініне зер салып, табу, талдау, зерттеу, оқу, аудару, жарыққа шығару жұмыстарын бертінгі жылдары қолға алып, ғылыми айналымға енгізіп, зерттеп жүрген Ә.Қ. Муминов, А.Ш. Нұрманова сияқты қазақстандық ғалымдардың еңбектері айрықша маңызды. Осының негізінде «Шақпақ ата жерасты мешіті мен қорымының эпиграфикасы» (Шақпақ-ата, 2009), «Сейсем ата қорымының арабжазуындағы эпиграфикасы» (Сейсем Ата, 2015) сияқты кітаптар жарық көрді. Бұл кітаптар қазақ даласындағы арабжазулы эпиграфиялық ескерткіштердің мәтінін тану жолындағы еңбектердің алғашқы қарлығаштары. Бұл қатарға «Қожа Ахмет Ясауи кесенесі» атты альбом кітабын да (*Қожа Ахмет, 2013*) жатқызуға болады. Бұдан бөлек, Қазақстанның әр өңірлерінде, мәселен, Маңғыстау облысында өлкетанушы, эпиграфист Нұрлан Құлбаевтың «Арал-Каспий аралығы тарихи-мәдени ескерткіштеріндегі араб графикалы мәтіндер анықтамасы» атты еңбегі (*Құлбаев, 2015*), Батыс Қазақстан облысында, Жантас Набиоллаұлының бастамасымен Қазыбек Құттымұратұлы, Мұратбек Жахатов сияқты өлкетанушы, эпиграфистердің оқуы арқылы «Құлпытас сырын ашайық» жинақтары (*Құлпытас, 2014*) және Атырау облысындағы «Тарихи-мәдени мұраларды зерттеу орталығының» жетекшісі Мұқан Кипиевтің бастамасымен «Атырау қазақтарының эпиграфикалық ескерткіштері» атты сериясымен кітап-альбомдар жарық көрді (*Атырау қазақтарының, 2017–2019*). Қарағанды облысы Қарқаралы қаласындағы өте зерек өлкетанушы Ерлан Мустафиннің де эпиграфикалық ескерткіштерді зерттеу алаңына енгізіп жүрген еңбектері бар. Еліміздің әр өңірінде құлпытастарды зерттеу жұмыстары қолға алынып жатыр. Бұл республиканың әр түкпіріндегі азаматтардың ауылының іргесіндегі мола-зираттарда кімнің жерленгендігін, ата-бабаларын білгісі келетіндігінің анық айғағы.

Арабжазулы эпиграфиялық ескерткіштерді зерттеу ісі көршілес елдерде де қарқын алып, жақсы жолға қойылып келеді. Мәселен, соңғы жылдары «Архитектурная эпиграфика Узбекистана» атты өзбек, орыс, ағылшын тілдерінде жарық көрген кітаптар Өзбекстан ғылымына ерекше сілкініс әкелді. 25 том жоспарланып, бүгінгі күні жартысынан көбі жарық көрді. Әсіресе, әлемге әйгілі қасиетті орындар орналасқан Қарақалпақстан, Сурхандарья, Самарқанд, Навои, Хиуа, Наманған, Әндіжан, Ташкент, Бұхара мен Ферғана эпиграфикалары жарияланып отыр. Мұндай сүбелі жұмысты жүзеге асырған өзбекстандық ірі шығыстанушы ғалым Бахтиёр Бабаджанов бастаған арабтанушы, каллиграф, эпиграфист ғалымдардан құралған топ мүшелері Комилжон Рахимов, Бобур Аминов, Салимахон Файзиева, Максет Карлыбаев, Абдулатиф Турдалиев, Елизавета Некрасова және т.б. ғалымдардың ерен еңбегі өшпес мұра болып қала бермек (*Архитектурная эпиграфика, 2015*).

Татарстанда да эпиграфикалық ескерткіштерді зерттеу ісі жақсы жүйемен жалғасып келеді. Қазіргі таңда татар эпиграфикасымен айналысып жүрген М.И. Ахметзянов, И.Г. Хадиев, Р.Ф. Марданов, В.М. Усманов, Д.Г. Мухаметшин, А.К. Бустанов және т.б. ғалымдар баршылық. Татарстан Ғылым академиясы Г. Ибрагимов атындағы Тіл, әдебиет және өнер институтының қолжазба, ғылыми және архивтік қор бөлімі базасында «Мирасхан» Жазба және музыкалық мұралар орталығының жетекшісі Илхом Гумеровтің бастамасымен, эпиграфист ғалым Венер Усмановтың оқуы, аудармасымен Татарстанның XVII–XX ғасырлардағы арабжазулы эпиграфикалық ескерткіштері «Мирасхан» сайтында ашық ғаламторға жарияланып отыр. Бұл қазіргі заман талабына сай жасалған жаңаша бастама (*Мирасхан*).

Осыншалық атқарылып жатқан жұмыстардың басым көпшілігі эпиграфикалық ескерткіштерді араб жазуынан қазіргі жазуға аудару жұмыстары ғана болып келеді. Сол ескерткіштердің ғылыми негізі әлі нақтылы жолға қойылып, зерттеу алаңына айналмай отыр. Еділ-Орал, Дағыстан, Хорезм өлкелеріндегі эпиграфикалық ескерткіштерді Қазақстан аумағында сақталған құнды мұралармен салыстыру жұмыстары әлі нақтылы қолға алынбады. Құпия құлпытастардың материалы, оның дайындалуы, тас қашаушылар, катиб, хаттат, имам, молла, халфе, хазірет титулдарына ие болған тұлғалардың өмірі мен шығармашылығы, сол өңірлердегі тас қашаушылар мектебі, әр мектептің өзіндік ерекшеліктері, сол өңірлердегі мұсылмандықты дамытқан мектеп-медреселер, мешіттер, солардың салынуына қолдау көрсеткен қайырымды демеушілер және т. б. мәселелер әлі де зерттеуді қажет етеді. Алтын Орда кезеңінен кейінгі дәуірде қазақ, татар, ноғай, башқұрт, өзбек және т. б. бір ұлыстан шыққан ұлттар арасында ортақ мәдениет пен айырмасыз әдет-ғұрып, салт-сана салтанат құрып тұрды. Қазақстан аумағында татар ұлтының өкілдеріне тиесілі құлпытастар, тіпті, толық зират, қорымдар өте көп. Сол сияқты, мәңгілік мекені жат жерден бұйырған қазақ ұлтының өте көп құлпытастарын әлемнің әр түкпірінен табуға болады. Мәселен, татарстандық эпиграфист ғалымдар Жапония, Германия, Ұлыбритания, Ресей, Қазақстан және т.б. әлемнің әр түкпірінде жерленген татар ұлтына тиесілі құлпытастарды іздестіріп, мұндағы мәтінді аударып, тарихи маңызына ой жүгіртіп, зерттеу алаңына айналды. Осынау бір үлкен жұмыстың алғашқы қадамына жол салынып, назар аударылып отыр. Жарияланған жаңа зерттеулерді қарастыра отырып, жат жерде жатқан тарихи тұлғаларымызды тауып, олардың өмірі мен шығармашылығы, қоғамдағы орны туралы жалпы жұртқа жария етіп, ғылыми айналымға енгізу өзекті жұмыстардың бірі болып саналады.

Нәтижелері

Жоспарға сай, мәселелердің шешімін табу мақсатында Еділ бойында сақталған құлпытастарды зерттеушілердің еңбегін ақтарып, қазақ ұлтының тарихи тұлғаларын табу қолға алынды. Соның бірі – Татарстанның Әгерже ауданы (Агрыз), Салагыш ауылының ішіндегі татар зиратында сақталған Нөгербек би Қазанғапұлына тиесілі құлпытас туралы мәліметті татарстандық эпиграфистер Раиф Мәрданов пен Ирек Һадиевтер басып шығарған «Әгерже төбәгенің ташъязма истәлекләре» – «Әгерже түбегінің тасжазба ескерткіштері» атты еңбектен кездесті. (*Мәрданов, Һадиев, 2008*). Мақалада осы кітаптағы материал бойынша құлпытастардың сыры ашылып, көпшілікке таныстырылмақ.

XX. Салагыш ауылы зираты («Ауыл ішіндегі зират»). № XX-3 Нөгербек би Қазанғапұлы құлпытасы (1 сурет).

1 сурет. Нөгербек Қазанғапұлының құлпытасы. (Мәрданов, Һадиев, 2008: 78).

Тастың өлшемі: 125 x 36 x 20 см.

[Fig. 1. Tombstone of Nogerbek Kazangap son (Mardanov, Hadiev, 2008: 78).

Stone size: 125 x 36 x 20 cm.]

Нөгербек Қазанғапұлының құлпытасындағы мәтін (оқыған Р. Мәрданов және И. Һадиев):
№ XX-3. Казакъ ыругының Урта Жүз хакиме Нөгәр бәк Карангаб (?) улына куелган таш. 1883 ел.

Алгы яғында (уйма язулы):

- 1) лә ил әһә иллә Аллаһы Мөхәммәд рәсүлуллаһ салаллаһы галәйһи вәссәлләм
- 2) сәнәи һижри 1300 нчедә 4 рәжәбел-мәржәбдә
- 3) Сәми [пулат] ... сенең Павладар
- 4) өйәзе Казакъ ругының Урта Йүз
- 5) Бәстин (?) иленең правитель Нөгәр бәк Карангаб (?)
- 6) угылы падишаһның коронованийасыга дәгъвәт
- 7) улынып барган заманда 63 йәшендә вафат
- 8) улды рәхмәте Ходага гарикъ улгай иде
- 9) амин 1883 нче йылда април 29

Үлчәмнәре: 125 x 36 x 20 (Мәрданов, Һадиев, 2008: 78)

Аударманы текстологиялық әдіс арқылы талдау. Алдыменен *Қазанғап* деген әкесінің атын *Карангап* деп оқыған екен. *Бәсентийін* руын *Бәстин* деп оқыған. *Семейпалат облысының* деген тіркесті *Сәми [пулат]* ... *сенең* деп оқыған екен. Жалпы тастың мазмұнын ашып, мәнін келтіріп, татар тіліне бейімдеп аударғанмен араб графикасындағы жазуын бермеген екен. Қолдағы бар құлпытастың суреті өте сапасыз. Әйтсе де, сапасыз суретке қарап отырып, араб жазуындағы үлгісі жасалды.

Мәтін:

1. لا اله الا الله محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم
2. سنه هجرى ١٣٠٠ انچى ده ٤ رجب مرجب ده
3. سمي بلات اوبلاسين يئك پولدار
4. اوبازى قزاق ارعين روعنك اورطا يوز
5. بيسنتين اينك پراويتلى نكريك قزىغاب
6. اوعلى پادشاهنك كرونائياسىغه ديوتات
7. اولنب بار عان زماندا ٦٣ ياشنده اوفات
8. اولدى رحمتى خداى عريق اولعاى ايدى
9. امين ١٨٨٣ انچى ايلده اپريل ٢٩

Аудармасы: Алладан басқа Тәңір жоқ, Мұхаммед Алланың елшісі, Оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын! Хижра жылы бойынша 1300-інші жылы 4 режеп мәрежепте (раджаб мураджаб) Семейпалат облысының Павлодар уезі қазақ Арғын руының Орта жүз Бәсентиін елінің правителі Нөгербек Қазанғап ұлы патшаның коронованиясына депутат болып барған заманда 63 жасында опат болды. Құдайдан рахмет жарылқау болғай еді. Әмин! 1883-інші жылда, 29 апрель (сәуір).

Құлпытастың аудармасының соңында мынадай түсініктеме берілген (аударма қазақ тілінде берілді, аударған – Б.Д.Б.):

Ресей императоры III Александрдың тәж кигізуіне бара жатқан жолда қаза тапқан әлгі адамды Уфадан келе жатқан арнайы пароходтан түсіріп алып жерлеген болуы керек. Өйткені, белгілі болғандай, салтанатты шараға Санкт-Петербургке баратын ресми қонақтардың бір тобы әуелі Уфада жиналып, кейін Ақеділ, Кама, Еділ бойымен Қазанға аттанған. Қазақ биі сол сапар кезінде жолда қайтыс болып, оның денесі өзен бойындағы мұсылман ауылы Салагыш зиратына жерленген. Бұл тастың суреті алғаш рет «Гасырлар авазы» журналында жарияланған (*Гасырлар авазы – 2002; 72*), кейін «Әгержем – жүрек жырым» (*Әгержем – 2004*) кітабының 73-бетінде жарияланған (*Мәрданов, Гадиев, 2008: 78–79*).

Ендігі кезекте, Бәсентиін елінің биі Нөгербек Қазанғапұлы кім болған деген мәселеге келсек, ол туралы өлкетанулық еңбектерде кездескені болмаса арнайы мәліметтер жоқтың қасы. Жеңіс Тілекенің «Шежіре: Ертіс-Баянаула өңірі» кітабында Бәсентиін руының шежіресін тарқата келе, Нөгербек би туралы мынадай қысқаша дерек берілген: «Нөгербек (Нөке) Қазанғапұлы. (1812–1882 жж.) 8.10.1849 ж., 17.05.1855 ж., 1.10.1860 ж. Баянауыл округіне қазы (заседатель) болып сайланған. 12.04.1859 жылдан хорунжий әскери атағы бар. 1878 жылы Анна лентасына тағылған «За усердие» алтын медалін алады» (*Тілеке, 1995*). Х.А. Аубакирова және К.В. Джумагалиева жазған «Этнический состав Сибирского казачества в XIX – начале XX веков» мақаласында казактардың құрамына кірмесе де, казактардың атақ, шенін алған қазақ арасындағы билерді атап өтеді, соның ішінде Нөгербек Қазанғапұлының да есімі аталған: «Однако были казахи, не входившие в казачье сословие, но которые числились в Сибирском казачьем войске и имели чины. [...] Также, заседатель приказа в Баянаульском округе Нөгербек (Нөке) Қазанғапұлы (1812–1882 гг.) 12 апреля 1859 года получил чин хорунжего», – деген дерек келтіреді (*Аубакирова, Джумагалиева, 2016*). Нөгербек бидің әкесі Қазанғап танымал тарихи тұлға. «Қазанғап Сатыбалдыұлы. 1771–1856 жылдары өмір сүрген, Бәсентиін елінің төбе биі, Баянауыл сыртқы округінің 1843–1848 жылдардағы аға сұлтаны» (*Қазанғап би, 2008; 41*). Қазанғап туралы жарияланған бұл кітапта Қазанғаптың атақ-дәрежесі, шен-шекпендері, Ресей патшалығы тарапынан алған сыйлықтары мен марапаттары түбегейлі жазылған. Қазанғап Сатыбалдыұлы мен баласы Нөгербек Қазанғапұлы жөнінде архивтік құжаттар мен өзге де дереккөздер осы кітапта жинақталған.

Нөгербек Қазанғапұлы жайында жазылған жарияланымдардың барлығында дерлік оның III Александр патшаның таққа отыруына арналған салтанатты сәтке сапар шегіп, Татарстан маңында көз жұмған деген дерек келтіреді. Нөгербектің сапарда қаза болуына қатысты баянауылдық белгілі өлкетанушы Алтынбек Құрманов ел арасындағы әңгіме мен Мәшһүр Жүсіп жазғандарына сүйене отырып, мынадай қызықты оқиғаны баяндайды: «Құдайдың құдіреті бізге көруге жазбапты (Мәшһүр Жүсіп айтып отыр – Д.Б.Д.), біз туардан жыл жарым бұрын дүниеден өткен екен. Қара Ертіс пен Баянауылдың даласын дүрідеткен сол асты ортаншы баласы Момынбек басқарып, Құнанбай қажы мен Нүрекен қажы бәс тігіп, бәйгесін көтеріп, соңында қалған елге бір той болыпты. Құдай қырына алса

құтылған пенде бар ма? Қазанғаптың кіші баласы Нөгербек сол аста бәйге бітімге дау туғызып, төбелес қылып, астың берекесін алса керек. Өз аталасы Актілес Жақсыбай абыздың айтқаны дейді: «Әй, Нөгербек, Қазекем саған әке болса, арқадағы елдің арқа күзеу ағасы еді, сен кигіз кімдікіне салдың? Мен білетін Қазанғап болса, аруағы тыныш жатпас, ажал жетіп өлсең, қасынан орын бұйырмайды» деген екен. Құттықадам баласы Жақсыбай абыздың ауызына құдай салды ма? Нөгербек жасы ұлғайғанда Ақ патшаның жүзін көремін деп Мәскеуге барған сапарында жолдың ауыртпашылығын көтере алмай, Қазан қаласында өліпті, сүйегі Қазан шаһарында жатыр. Міне, бұрынғының сөзі далада қалған ба?» дейді (Құрманов, 2008: 5). Әрбір аңыз-әңгіменің астарында бір шындық бары белгілі. Осы күнге дейін Нөгербектің бейіті Қазан қаласында деп есептеп жүрген ағайын үшін енді оның Татарстанның Әгерже ауданында (Агрыз) жерленгені белгілі болды.

Құлпытас құпияларын ашу арқылы, тарихи тұлғаларымыздың өміріне қатысты нақтылы мәліметтер табуға болады әрі белгісіз тұлғаларды танып, танытуға жол ашылады. Біздің тағы да тапқан тарихи олжаларымыздың бірі – Башқұртстан Республикасының Стерлибаш ауылы (татарша – Эстәрлебаш) зиратында есімдері сақталған қазақтан шыққан имам, халфе¹⁹, катиб, хаттат болған тұлғаларымыз және олар жасаған құлпытастар. Бұл өлке татар халқы үшін аса қадірлі әрі қасиетті, қастерлі мекен. Себебі, мұнда ХІХ–ХХ ғасырларда татар, башқұрт, қазақ халықтарының өкілдері біте қайнаса араласып, Алланы тану мақсатында Стерлибаш медресесі қасында топтасқан. «Алтын Ордадан бері келе жатқан әдет-ғұрыптар Стерлибаш төңірегінде жақсы сақталып қалған. Өйткені, Еділ бойындағы жойылып бара жатқан ислам мәдениеті Стерлибаш медресесі сияқты оқу орындарының «ықпалымен жандана түсті, халық арасында жаза білушілер көбейе бастады және ғалымдар шоғыры, яғни, өз заманының зиялы қауым қабаты қалыптасты» (Усманов, 2019: 125; Баттал, 1996: 96).

Стерлибаш ауылы мен медресесінің тарихы жөнінде сол елде арғы аталары және өзі де медресені басқарып, ұйымдастырған, дін және қоғам қайраткері, Мемлекеттік Думаның екі мәрте депутаты болған (1907–1912) Мұхаммедшакир Мұхаммедхарисұлы Тукаевтың (1862–1932) «Описание деревни Стерлибаша и Стерлибашевского медресе²⁰» атты қолжазбасы сақталған. Зерттеу жұмысының иіні мен ретіне қарай осы еңбектен мәліметтер қолданылды. М.М. Тукаевтың бұл еңбегінде Стерлибаш медресесінің өсіп-өркендеуіне, дамып-жетілуіне қазақтардың қосқан үлесі зор деп бағалайды. Стерлибаш медресесін Нигматулла бин Биектемир Тукаев басқарып тұрған кезде, тіпті, Кіші жүздің ханы Жәңгір ханның келгені жөнінде де нақтылы дерек береді: «В его время приезжали киргизские ханы – зауральский Ширгази хан и Букеевский Зиангир или Джангир хан. Рассказывают, что зауральский хан приезжал в Стерлибаш два раза; в первый раз неизвестно в котором году, а во второй раз был в 1820 году, а Зиангир хан приезжал один раз в 1828 году. В Стерлибашевском медресе Букеевский хан обучал сына своего Искандер-Султана и пожертвовал денег для устройства медресе, которое и действительно было выстроено о трех больших комнатах. После пришедшего в ветхость медресе, выстроенного Зиангир ханом, была построена на том самом месте новое, на средства, завещанные женою гвардии полковника князя Ахмед-султана, сына хана Зиангира, племянницей бывшего муфтия Тевкелева. Это медресе и в настоящее время называется «Ханским» (Описание, 2021: 37).

Стерлибаш ауылының медресесінде өте бай кітапхана болды. Шейх Нигматулла Тукаевтың 1820 ж. Бұхарадан әкелген қолжазбалары, оның ұлы Мұхаммедхарис Тукаевтың қажылыққа барғанда әкелген кітаптары және оған дейін жан-жақтан жинақталған кітаптар өте көп болатын. Өкінішке орай, медресенің аса бай кітапханасын «діни жазбалар жиналған» деген желеумен кеңестік кесепат басталғанда, 1921 ж. жойып жіберді. Сталиндік қуғын-сүргін кезінде М. Тукаевтың да жеке кітапханасы тәркіленді, бұл қатарда тек діни кітаптарды ғана емес, сонымен қатар орыс тілді әдебиеттерді, энциклопедиялар мен газет-журналдарды да бірге әкетті. Әйтсе де бірен-саран кітаптар халықтың қолдап-қорғаштап қалғаны арқасында ғана біздің заманымызға жетті. 1972 ж. Стерлибаш ауылының дін қайраткері, имам, хаттат, катиб, қазақтың қариясы Әбдірахман Айдаболов көз жұмады. Жат жерде дін

¹⁹Әуелгі атауы خليفة (Халифа) — Алла елшісінің ﷺ орнын басушы. Кейіннен сопылық бауырластық негізін салушыға немесе басшының тікелей орынбасарына берілетін титул ретінде қолданысқа енген.

²⁰ Тукаев Ш.Х. Описание деревни Стерлибаша и Стерлибашевского медресе действительного члена Уфимского губернского статистического комитета, магзума Шакира Харисовича Тукаева Описание деревни Стерлибаша и Стерлибашевского медресе. 1890 г. Государственная книжная палата РБ. Рукописный фонд. Папка № 6. Рукопись. Без пагинации.

ғұламасы болған Ә. Айдаболовтың сақтап қалған кітаптары туралы мынадай деректер кездеседі: «Он, как и его отец Гали, был хальфой и учительствовал в медресе, являлся обладателем коллекции рукописных и печатных книг, завещанных ему в наследство отцом и дедушкой. Впоследствии книги были вывезены научными сотрудниками башкирского филиала АН СССР Р.И. Ахмадиевым и Б.Х. Ганиевым и переданы в его фонд. Коллекция представляла собой более 120 рукописных и печатных книг, написанных арабским шрифтом» (Насибуллина, 2021: 50).

Стерлибаш өлкесінің зиялы қауым өкілдері қолжазба кітаптарын аударуға және эпиграфиялық ескерткіштер жасауға ерекше күш салды. «Мысалы, бұл аудандарда ондаған танымал «тас жазушылар» өмір сүрді: Стерлибашта – Әли халфе бин Асанали әл-Қазақи, Молла Ғабдулла бин Мұхаммедхарис Тукаев, қажы Әбдірахим Әлиев, молла Әбдірахман Айдаболов, молла Латифулла бин Шейх Зайнулла Галиакаев, Габделвахид бин Абунагим, Габдулмажид бин Абунагим Мунасипов» (Усманов, 2019: 125) және т.б.

Сонымен, осынау тас қашаушылардың арасында қазақтардың да аттары аталып отыр. Олар: Әли халфе бин Асанали әл-Қазақи, оның балалары қажы Әбдірахим Әлиев, молла Әбдірахман Айдаболов. Бұл қазақ тас қашаушы, катиб, молла, дін қайраткерлері туралы көптеген татар зерттеушілерінің еңбектерінде кездеседі. Зерттеушілердің көбі өз еңбектерінде бұл қазақтардың атын атағанымен, олардың құлпытастары мен олар жасаған құлпытастарды зерттеп, арабшадан оқып, аударып, олардың кім болғанын, қандай қызмет атқарғаны жөнінде нақты мәліметтер жинап, жалпы жұртқа жария еткен татарстандық белгілі эпиграфист Венер Мударисұлы Усманов.

Стерлибаш зиратының ортасында «Хазреттер қабірлері» деп аталатын тарихи-архитектуралық кешені түзілген. Бұл кешенде алдында аты аталған қадірлі дін қайраткерлері тыныс тапқан. Келесі кезекте, сол хазреттердің арасында ойып тұрып орын алған қазақтан шыққан текті тұлғаларға қойылған құлпытастарды зерттеліп, ұсынылады:

Асаналы ұлы Әли халфе құлпытасы (2 сурет).

2 сурет. Асаналы ұлы Әли халфе құлпытасы, 1920 ж. Өлшемдерінің бірінші бөлігі – 50x95 см, екінші бөлігі – 50x115 см.

[Fig. 2. Tombstone of Ali Halfe the great Asanali, 1920. The first part of the dimensions is 50x95 cm, the second part is 50x115 cm.]

Алдыңғы беті:

1. هو الله الباقي وما عداه الفاني هذا مرقد
2. العابد الفاضل الكامل المشتغل بالتدريس في بضع
3. خمسين سنة الممتاز بين علماء العظام
4. البوكايلي تولدًا و الاسترلى باشى توطنا القزاقى نسبًا
5. المتوفى على بن اصنانالى فى السنة الهجرية ١٣٣٩
6. و فى الرومية ١٩٢٠ طيب الله ثراه و جعل الجنة مثواه

Аудармасы:

Ол – мәңгі Алла, Одан басқаның бәрі уақытша! Бұл – құлшылық етуші, жаны ізгі, кемел дәрежелі, елу жылдан астам дәріс берумен шұғылданған, ғұлама ғалымдардың арасында ерекше таңдаулы болған, туған жері жағынан әл-Бөкейлі, тұрған жері жағынан әл-Естәрлибаши, ұлты жағынан әл-Қазақи – ‘Әли Асаналы ұлының қабірі. Ол қайтыс болды – hijра жыл есебімен 1339 жылы, румия (христиан) жылы есебімен 1920²¹ жылы. Алла тағала оның жатқан жерін жәйлі, мекенін жәннаттан қылсын!

Әбдірахим Әли халфе ұлының (1881-1970) құлпытасының алдыңғы беті (3 сурет).

3 сурет. Әбдірахим Әли халфе ұлының (1881–1970) құлпытасы.
[Fig. 3. Tombstone of Abdurahim, son of Ali Halfe (1881-1970).]

²¹Хәлекәй ауылының адамы Йосыф Абсаттаровтың күнделік дәптерінен: «1920 нче елда гыйнуарда Гали хәлфә вафат булды».

Алдыңғы беті:

1. هذه التربة الشريفة
2. المتوفى عبد الرحيم
3. ابن علي خلفه
4. و في السنة الرومية
5. توالد الف و ثمان
6. مائة و سبعة و توفى
7. الف و تسع مائة سنو
8. ...

Аудармасы:

Бұл — қайтыс болған ‘Әбдірахим
‘Әли халфе ұлының қасиетті топырағы.
Және румие (христиан) жыл есебімен
туылды мың сегіз
жүз [алпыс] жеті және қайтыс болды
мың тоғыз жүз алпыс [алты].

Әбдірахим Әли халфе ұлының (1881–1970) құлпытасының артқы жағы (4-сурет).

4 сурет. Әбдірахим Әли халфе ұлының құлпытасының артқы жағы.
[Fig. 4. The back of the tombstone of Abdrakhim the son of Ali Halfe.]

Артқы жағы:

1. ايسكه ألوب دعا
2. قيلعز قبر اياسى
3. عبد الرحيم على
4. على خلفه اوغلى
5. وفات ۱۹۶۶ يلدە
6. ۹۹ ياشنده

Аудармасы:

1. Еске алып дұға
2. қылыңыз. Қабір иесі –
3. ‘Әбдірахимғали
4. Әли халфе ұлы.
5. [Ол] опат [болды] 1966 жылда
6. 99 жасында.

Стерлибаш зиратынан табылған бұл құлпытастарды аудару, оқу, зерттеу барысында қандай нәтижеге қол жеткіздік деген мәселе төңірегінде біздің айтатын тың ойларымыз бар. Венер Усманов тапқан сол елдегі метрикерлерде жазылған мәліметтер бойынша Әли халфе Стерлибашыны мекендеген. Арғы тегі Астрахан облысынан, Бөкей Ордасының құрамында болған. Ел ішіндегі қариялардың ескі жазбаларында оның руы Шеркештің Нарын бөлімі деген мәлімет бар. Бұл мәліметтердің анық-қанығын Татарстанға ғылыми экспедиция сапарымен барғанда анықтау мүмкіндігі пайда болады. Ал қажы Габдырахим (қазақша Әбдірахим) Галиев, молла Габдурахман (қазақша Әбдірахман) Айдабулов осы Әли халфенің балалары.

Әбдірахим Галиев тас қашау өнерінің көрнекті өкілдерінің бірі болған. Оның қалдырған тастарының саны бірнеше жүз. 1898 жылғы тас жазбалардың бірінде «тас қашаушы әл-қажы Габдеррахим бине Ғали Халфа әл-Қазақи...», яғни, «Халфенің ұлы қажы Әбдірахим Ғали әл-Қазақи» деген жазу қалдырған. Әбдірахим 1887–1897 жылдар аралығында қажылыққа барып, бірнеше жыл Түркияда білім алған. Ыстамбұлдағы түрік билігіне қарсы көтеріліс кезінде тұтқындалып, шет елдік болғандықтан ғана өлім жазасынан құтылған. Кеңес үкіметі тұсында 1960 жылға дейін Стерлибаш ауылында тас қашау ісімен айналысқан жалғыз хатшы болды. Әли халфенің екінші ұлы Әбдірахман да негізгі білімін Стерлибаш медресесінде алып, сол медреседе халфе қызметін атқарып, мешітте молдалық еткен. Кеңес өкіметі кезінде медреселер жабылғаннан кейін бірнеше жыл өз үйінде балаларды оқытады. Содан кейін жер аударылып, Беломор каналының құрылысына қатысады. Беломор каналы құрылысы кезіндегі сәттері туралы Стерлибаш ауылынан шыққан дін қайраткері Габделмажид Шайхесламулы Кадыйровтың жазып қалдырған естелік қолжазбасында кездеседі: «Төн урталарында «Кадыйров бармы?» дия кычкырып чакырдылар. «Тиз бул, ирекгә китәсен», – диделәр, Айдабулов белән янәшә йоклап ята идек. Абдырап китдек, ул қалды. Мин төнлә сәгәт беренчедә чыгып китдем» (Гарипова, Усманов, 2020: 140–141). Бұл қолжазабада Алаш қайраткері, ақын, ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынов өмірінің қиын сәттері жөнінде де естеліктер жазылған.

Әли халфе Асаналұлының балалары Әбдірахим мен Әбдірахман сталиндік қуғын-сүргінге ілігіп, жер аударылып, өмірдің азабын көреді. Олардың фамилиясы да екі түрлі: бірі Әбдірахим Галиев болса (1881–1970), бірі Әбдірахман Айдабулов тегін алған екен. Ол жөнінде репрессия құрбандары жөнінде жазылған кітапта былай берген екен:

«АЙДАБУЛОВ Абдрахман Галеевич, 1876 г.р., место рождения: д. Стерлибашево, Стерлибашевский р-н БАССР, татарин, б/п, образование среднее, мулла, арестован 28.09.1936 г., осужден по ст. 58-10 к лишению свободы на 8 лет, реабилитирован 13.05.1993 г.

АЙДАБУЛОВ Габдрахман Галеевич, 1880 г.р., место рождения: с. Стерлибашево, Стерлибашевский р-н БАССР, татарин, б/п, неграмотный, колхозник, арестован 20.09.1929 г., осужден по ст. 58-10, 58-11 к лишению свободы на 10 лет, реабилитирован 12.05.89 г.» (Книга памяти, 1997; 66). Бұл жерде тегі, аты, әкесінің аты, туған жері бірдей болып келетін екі адам бір адам болуы керек. Сол кездердегі әдеттегідей ұқыпсыздық кесірінен екі түрлі жазылып кеткен болуы мүмкін. Бұл дерекке қарап отырып, Әбдірахман Әлиұлының 1929 жылы және 1936 жылы тағы да тұтқындалып, 2 рет қамалғанын көруге болады.

Ал Әбдірахим Галеев туралы дәл осы кітапта мынадай мәлімет беріледі:

«Галеев Абдрахим Галеевич (1869). Дата рождения: 1869 г. Место рождения: д. Стерлибашево,

Калкашевская вол., Стерлитамакский кантон БАССР. Пол: мужчина. Национальность: татарин. Образование: неполное среднее. Профессия / место работы: крестьянин. Партийность: б/п. Мера пресечения: арестован. Дата ареста: 28 декабря 1928 г. Приговор: не осужден. Дата реабилитации: 8 января 1929 г.» (*Книга памяти, 1997*). Бұл дерекке қарағанда, Әбдірахим Галеев 1869 ж. туған. 1928 ж. тұтқындалып, 1929 ж. қайтадан босатылып ақталған екендігін көруге болады. Стерлибаш тұрғындарының айтуынша, ол тас кесумен арнайы айналыспаған, жақын адамдарға тас қойып, сауап алу мақсатында көп еңбек сіңірген. Жергілікті шеберлер болгар дәуіріндегі татар эпиграфикасының көркемдік дәстүріне негізделген жұмыстар орындаған. Стерлибаш жәдігерлері негізінен араб жазуының насх түрімен жазылған.

Қорытынды

Құлпытастардағы мәліметтер өте әсерлі. Сондықтан да біз құлпытастар арқылы көптеген мәліметтер алып, қазақтың құлпытас жазу мәдениеті мен тарихына жаңа есімдерді енгізіп, ғылыми айналымға жаңа ұсыныстар жолдап отырмыз.

Татарстанның Әгерже ауданынан табылған Нөгербек бидің құлпытасы негізінде жаңа, тың ойларға тап болдық. Нөгербек Қазанғапұлы туралы еңбектердің көбінде оның туған және өлген жылдары 1812–1882 жылдары деп көрсетілген (*Қазанғап би, 2008; 41; Тілеке, 1995*). Ал біз тапқан құлпытаста хижра жыл санағы бойынша 1300 жылы режеп айының 4-і күні, милади (григориан күнтізбесі) бойынша 1883 жылы 29 сәуірде 63 жасында қаза болды деген дерек келтіреді. 1883-ші жылдан 63 жасты алып тастасақ, Нөгербек Қазанғапұлы 1820 жылы дүниеге келген болып шығады. Табылған құлпытасты оқып, аударудың нәтижесінде әйгілі Қазанғап бидің ұлы Нөгербектің Қазан қаласы емес, Агрыз ауылында (Әгерже) жерленгенін және оның 63 жасында өмірде өткендігін, сол арқылы оның 1820 ж. дүниеге келгендігін анықтадық.

Сонымен қатар, Стерлибаш ауылындағы «Хазреттер қабіріндегі» аздаған тастарды таныстырып, бұрын белгісіз болған тұлғаларымызды ғылыми айналымға тарттық. Негізінен Стерлибаш ауылын тұтастай зерттеу жұмыстарын қолға алу қажет. Себебі, бұл ауылдың тарихы тым тереңде және жергілікті тұрғындардың естеліктері мен күнделіктерінде қазақтарға қатысты мәліметтер өте көп. Бұл өлкеде Абай білім алған, Шоқан осы ауылдың медресесінде оқыған деген сияқты ақпараттар жазылған. Одан бөлек, бұл ауылдың медресесінде қазақ пен татар, башқұрттарға ортақ танымал тұлғалар түлеп шыққан жер. Кіші жүздің ханы Жәңгірхан мешіт салдырған, медресеге демеушілік көрсетіп, өзінің әулетін осында оқытқан. Соның әсерінен бұл жерде көптеген қазақтар мекендеген. Сондықтан да, Стерлибаш ауылының тамырлы тарихын зерттеу келешектің келелі ісі деп білеміз.

Әдебиеттер

Ажигалиев С.И., 1994 — *Ажигалиев С.И.* Генезис традиционной погребально-культурной архитектуры Западного Казахстана (на основе исследования малых форм). Алматы: Ғылым, 1994. 260 с.

Архитектурная эпиграфика, 2015 — *Архитектурная эпиграфика Узбекистана.* Книга-альбом. 1-25 том. Ташкент, 2015. 376 с.

Атырау қазақтарының, 2017–2019 — *Атырау қазақтарының эпиграфикалық ескерткіштері.* Том 1-3. Атырау: Ағатай, 2017–2019. 154 б.

Аубакирова, Джумагалиева, 2016 — *Аубакирова Х.А., Джумагалиева К.В.* Этнический состав Сибирского казачества в XIX – начале XX веков // Портал Qazaqstan tarihy [Электронный ресурс], 06.10.2016. URL: <https://e-history.kz/ru/history-of-kazakhstan/show/9203>. (Дата обращения: 25.02.2023).

Әгержем, 2004 — *Әгержем-йөрәк жырым: Әгерже районы: үткәне һәм бүгенгесе, кешеләре һәм эшләре.* төз. М.Вәли-Баржылы. Казан: Идел-Пресс, 2004. 479 б.

Баттал, 1996 — *Баттал Г.* Казан төркиләре. тәрж. А. Рәхимова. Казан, 1996. 191 б.

Гарипова, Усманов, 2020 — *Гарипова Л.Ш., Усманов В.М.* Балаларға мирас итеп ... (Мәжид карый Кадыровның истәлек дәфтәрәнән) // Эхо веков, 2020. № 2. С. 136–143. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44126717>

Книга памяти, 1997 — *Книга памяти жертв политических репрессий Республики Башкортостан: [В 5-ти т.].* Редкол.: Ишмуратов Х.Х. (гл. ред.) и др.; Раб. группа по подгот. рукоп.: Валеев Р.А. и др.; [Ассоц. жертв полит. репрессий]. Уфа: Китап, 1997. Т. 1: А–В / 464 с.: илл.

- Қазақстан эпиграфикасы, 1971 — Қазақстан эпиграфикасы. Мұсабаев, Ғ. Махмұтов, А., Айдаров Ғ.; Қазақ ССР Ғылым академиясы; Тіл білімі институты; жауапты ред. Ғ. Мұсабаев. Алма-Ата: Ғылым, 1971. 1-шығ. 161, [2] б.
- Қазанғап би, 2008 — Қазанғап би Сатыбалдыұлы. Құраст.: Ә.Қ. Елемесов, Қ.Ә. Малғаждаров. Павлодар: «Кереку», 2008. 173 б.
- Қожа Ахмет, 2013 — Қожа Ахмет Ясауи кесенесі. Мавзолей Ходжа Ахмада Ясави. Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi. Құрастырушылар Ә.Қ. Муминов, М.Б. Қожа, С. Моллақанағатұлы, М.Ж. Садықбеков, Ж.М. Нұрбеков. Қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде. Издание четвертое, переработанное и дополненное. Алматы: «Эффект» ЖШС, 2013. 208 б.
- Құлбаев, 2015 — Арал-Каспий аралығы тарихи-мәдени ескерткіштеріндегі араб графикалы мәтіндердің анықтамалығы. Н. А. Құлбаев. Алматы: Бабамұра, 2015. ISBN 978-601-7064-12-9 (мұқ.) Библиогр.: 220 б. 1-том. 226, [1] б., [16] п. сурет. (мұқ.)
- Құлпытас, 2014 — Құлпытас сырын ашайық. Жоба авторы: Ж. Сафуллин, құлпытас мәтіндерін аударған: Қ. Құттымұратұлы. Орал: ЖК «Adil Parasat», 2014. 84 б.
- Құрманов, 2008 — Құрманов А.Ж. Ел-жұрттың құты болған Қазанғап би // «Сарыарқа самалы» газеті. Павлодар. 23 тамыз, 2008 жыл. № 94 (14287).
- Мәрданов, Һадиев, 2002 — Мәрданов Р.Ф., Һадиев И.Г. «Таш архив» серләре // Гасырлар авазы, 2002. № 3/4. 72 б.
- Мәрданов, Һадиев, 2008 — Мәрданов Р.Ф., Һадиев И.Г. Әгерже төбегенең ташғызма истәлекләре. Казан: «Тамга» нәшрияты, 2008. 148 б. («Татар эпиграфикасы» сериясе; 1нче китап); // Портал Tashlar.narod [Электронный ресурс]. URL: <http://tashlar.narod.ru/text/agerje/20-salagish-zirat.htm>. (Дата обращения: 25.02.2023).
- Медоев А.Г., 1969 — Медоев А.Г. Подземная архитектура кочевников полуострова Мангышлак // Простор, 1969. № 6. С. 51–57
- Мендикулов., 1956 — Мендикулов М.М. Памятники архитектуры полуострова Мангышлака и Западного Устюрта. Алма-Ата: Изд-во Академии наук Казахской ССР, 1956. 50 с.
- Мирасханэ — Мирасханэ // Центр письменного и музыкального наследия ИЯЛИ им. Г. Ибрагимова АН РТ [Электронный ресурс]. URL: <http://miras.info/monuments> (Дата обращения: 25.02.2023).
- Насибуллина, 2021 — Насибуллина Н. История хранителей рукописного наследия в Стерлибашево // Милли-мәдәни мирасыбыз: Башкортстан татарлары. Стәрлебаш. 2 нче кисәк. – 2 нче басма. Казан, 2021. 448 б. (Фәнни экспедицияләр хәзинәсенән). ISBN 978-5-93091-334-7
- Описание, 2021 — Описание деревни Стерлибаша и Стерлибашевского медресе действительного члена Уфимского губернского статистического комитета, Магзума Шакира Харисовича Тукаева // Милли-мәдәни мирасыбыз: Башкортстан татарлары. Стәрлебаш. 2 нче кисәк. 2 нче басма. Казан, 2021. 448 б. (Фәнни экспедицияләр хәзинәсенән). ISBN 978-5-93091-334-7
- Сейсем Ата, 2015 — Сейсем Ата қорымының араб жазуындағы эпиграфикасы. Кіріспе, құрастыру, араб, парсы, түркі тілдерінен аударма, көрсеткіштер Ә.Қ. Муминов, А.Ш. Нұрманова, Н.А. Құлбаев. Ғылыми консультант М.С. Нұрқабаев, ағылшын тіл редакторы Нил Робинсон. Астана, 2015. 160 б.
- Тілеке, 1995 — Тілеке Жеңіс. Шежіре: Ертіс-Баянаула өңірі. Павлодар: «Дауа», Қазақстан, 1995. кет. I. 172 б.
- Усманов, 2019 — Усманов В.М. Эпиграфические памятники Приуралья // Перспективы развития науки и образования: сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции, 31 июля 2019 г. Часть 1. Тамбов: Консалтинговая компания Юком, 2019. С. 77–84. (108 с.).
- Усманов, 2019 — Усманов В.М. Эстәрлебаш ташғызмалары // Фәнни Татарстан, 2019. № 1. Б.124–127.
- Шақпақ-ата, 2009 — Шақпақ-ата жерасты мешіті мен қорымының эпиграфикасы. Муминов, Ә.Қ., Нұрманова, А. Ш.; ред. Б. М. Бабаджанов. Алматы: Дайк-Пресс, 2009. 223 б., фотосурет. альбом. (Қазақстанның эпиграфикалық ескерткіштері. Мәдени мұра мемлекеттік бағдарламасы бойынша; «Мәдени мұра» өңірлік салалық бағдарламасы. Мәтіні қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде). 213 б.

References

- Agerzhem, 2004 — Agerzhem – iorek zhyrym: Agerzhe raiony: utkane ham bugengese, keshelare ham ieshlare [Agyz is the song of the heart. Agyzsky district: past and present, people and life] / Ed. by M. Vali-Barzhyly. Kazan: Idel-Press, 2004. 479 p. (In Tat.)

Arkhitekturnaia èpigrafika, 2015 — *Arkhitekturnaia èpigrafika Uzbekistana*. Kniga-al'bom [Architectural epigraphy of Uzbekistan. The book is an album]. Vol. 1-25. Tashkent, 2015. 376 p. (In Russ., English and Uzbek)

Atyrau qazaqtarynyng, 2017–2019 — *Atyrau qazaqtarynyng èpigrafikalyq eskertkishteri* [Epigraphic monuments of Atyrau Kazakhs]. Vol. 1-3. Atyrau: Aghatai, 2017–2019. 154 p. (In Kaz.)

Aubakirova, Dzhumagalieva, 2016 — *Aubakirova H.A., Dzhumagalieva K.V. Ètnicheskie sostav Sibirskogo kazachestva v XIX – nachale XX vekov* [The ethnic composition of the Siberian Cossacks in the XIX – early XX centuries] // Portal Qazaqstan tarihy. 06.10.2016. URL: <https://e-history.kz/ru/history-of-kazakhstan/show/9203> (access date: 25.02.2023). (In Russ.)

Azhigaliev, 1994 — *Azhigaliev S.I.* 1994. Genезis traditsionnoy pogrebal'no-kul'tovoy arkhitektury Zapadnogo Kazakhstana (na osnove issledovaniya malykh form) [Genesis of the Traditional Burial and Cult Architecture of Western Kazakhstan (based on a Small-Scale Study)]. Almaty: Gylym, 1994. 260 p. (In Russ.)

Battal, 1996 — *Battal G.* Kazan turkilare [Kazan Turks] /Transl. by A. Rahimova. Kazan, 1996. 191 p. (In Tat.)

Garipova, Usmanov, 2020 — *Garipova L.Sh., Usmanov V.M.* Balalarga miras itep ... (Mazhid karyi Kadirovnyng istalek daftarennan) [He inherited the children ... (From the memoir notebook of Majid Kadyrov)] // Gasyrlar avazy / Eho vekov, 2020. No. 2. Pp. 136–143. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44126717> (In Tat. and Russ.)

Mardanov, hadiev, 2002 — *Mardanov R.F., Hadiev I.G.* “Tash arhiv” serlære [Secrets of the "stone archive"] // Gasyrlar avazy. 2002. No. 3/4. 72p. (In Tat.)

Mardanov, hadiev, 2008 — *Mardanov R.F., Hadiev I.G.* Agerzhe tobageneng tashiazma istaleklare [Stone inscription monuments of agri village] Kazan: Tamga nashriaty, 2008. 148 p. (“Tatar epigrafikasy” seriias; Inche kitap) // Portal Tashlar.narod. URL: <http://tashlar.narod.ru/text/agerje/20-salagish-zirat.htm> (access date: 25.02.2023) (In Tat.)

Medoev A.G., 1969 — *Medoev A.G.* Podzemnaya arhitektura kochevnikov poluostrova Mangyshlak [Underground architecture of the nomads of the Mangyshlak Peninsula] // Prostor. 1969. No 6. Pp. 51–57. (In Russ.)

Mendikulov, 1956 — *Mendikulov M.M.* Pamyatniki arkhitektury poluostrova Mangyshlaka i Zapadnogo Ustyurta [Architectural monuments of Mangyshlak peninsula and Western Ustyurt]. Alma-Ata: Academy of Sciences of the Kazakh SSR Publishing House nauk, 1956. 50 p. (In Russ.)

Mirashane — *Mirashane* [Heritage] // Tsentris'mennogo i muzykal'nogo naslediiya im. G. Ibragimova AN RT. URL: <http://miras.info/monuments> (access date: 25.02.2023). (In Russ.)

Nasibullina, 2021 — *Nasibullina N.* Istoriia khranitelei rukopisnogo naslediiya v Sterlibashevo [The history of the curators of the manuscript heritage in Sterlibashevo] // Milli-madani mirasybyz: Bashkortstan tatarlary. Starlebash. 2nche kisak. 2nche basma. Kazan, 2021. 448 b. (Fanni èkspeditsiialar khazinasennan). (In Russ.)

Opisanie, 2021 — *Opisanie derevni Sterlibasha i Sterlibashevskogo medrese deistvitel'nogo chlena Ufimskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta, Magzuma Shakira Harisovicha Tukaeva* [Description of the village of Sterlibasha and Sterlibashevsky madrasah of the full member of the Ufa Provincial Statistical Committee, Magzum Shakir Kharisovich Tukaev] // Milli-madani mirasybyz: Bashkortstan tatarlary. Starlebash. 2nche kisak. 2nche basma. Kazan, 2021. 448 p. (Fanni jekspeditsiialar hazinasennan). (In Russ.)

Qazanghap bi, 2008 — *Qazanghap bi Satybaldyuly* [Kazangap bi Satybaldyuly] / Comp. by: A.Q. Elemesov, Q.A. Malghazhdarov. Pavlodar: Kereku, 2008. 173 p. (In Kaz.)

Qazaqstan epigrafikasy, 1971 — *Qazaqstan epigrafikasy* [Text] [Epigraphy of Kazakhstan] / Comp. by: Musabaev, G. Mahmutov, A., Ajdarov G.; Qazaq SSR Gylym akademiyasy; Til bilimi instituty; Ex. ed. G. Musabaev. Alma-Ata: Gylym, 1971. 161 p. (In Kaz.)

Qulbaev, 2015 — *Aral-Kaspii aralyghy tarihi-mädeni eskertkishterindegi arab grafikaly matinderding anyqtamalyghy* [Text] [Reference book of texts with Arabic graphics on historical and cultural monuments of the Aral-Caspian region [text]] / N.A. Qulbaev. Almaty: Babamura, 2015. Vol. 1. 220 p. (In Kaz.)

Qulpytas, 2014 — *Qulpytas syryn ashaiyq* [Let's reveal the secret of the tombstone] / Author of the project Zh. Safullin. Texts translated by Q. Quttymuratuly. Oral: ZhK Adil Parasat. 2014. 84 p. (In Kaz.)

Qurmanov, 2008 — *Qurmanov A.Zh.* El-zhurtyng quty bolghan Qazanghap bi [Kazangap bi, blessed by the people] // Saryarqa samaly newspaper. Pavlodar. 2008. August 23. No. 94(14287). (In Kaz.)

Seisem Ata, 2015 — *Seisem Ata qorymynyng arab zhazyndaghy èpigrafikasy* [Epigraphy of the Seysem Ata burial ground in Arabic script] / Kirispe, qurastyru, arab, parsy, turki tilderinen audarma, korsetkishter

A.Q. Muminov, A.Sh. Nurmanova, N.A. Qulbaev. Academic cons. M.S. Nurqabaev, Eng. Ed. N. Robinson. Astana, 2015. 160 p. (In Kaz., English and Russ.)

Tileke, 1995 — *Tileke Zhengis. Shezhire: Ertis-Baianaula ongiri* [Genealogy: Irtysh-Bayanaul region]. Book. 1. Pavlodar: Daa. Qazaqstan. 1995. 172 p. (In Kaz.)

Usmanov, 2019 — *Usmanov V.M. Èpigrafičeskie pamiatniki Priural'ia* [Epigraphic monuments of the Urals] // *Perspektivy razvitiia nauki i obrazovaniia: sbornik nauchnykh trudov po materialam mezhdunarodnoi nauchno-praktičeskoj konferentsii 31 iulia 2019 g. Chast' 1.* Tambov: Konsaltingovaia kompaniia Iukom, 2019. Pp. 77– 84. (In Russ.)

Usmanov, 2019 — *Usmanov V.M. Èstarlebash tashiazmalary* [Sterlibashevsky stone inscriptions] // *Fanni Tatarstan*, 2019. No. 1. Pp. 124– 127. (In Tatar)

Shaqaq-ata, 2009 — *Shaqaq-ata zherasty meshiti men qorymynyng èpigrafičesky* [Epigraphy of the Shapak-Ata underground mosque and necropolis]. A.Q., Muminov, A. Sh. Nurmanova; Ed. B. M. Babadzhanov. Almaty: Dajk-Press, 2009. 223 p., (Qazaqstannyng èpigrafičesky eskertkishteri – Madeni mura memlekettik baghdarlamasy boiynsha; “Mädeni mura” ongirlik salalyq baghdarlamasy). 213 p. (In Kaz., Eng. and Russ.)

МАЗМҰНЫ

ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ӘДІСНАМА

Әбдіров М.Ж.

ҚАЗАҚСТАНДЫ ӘСКЕРИ ОТАРЛАУДАҒЫ РЕСЕЙ ҚАЗАК ӘСКЕРЛЕРІНІҢ РӨЛІ
(XVI ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ– XIX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ) 208

Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С., Қабдөшев Б.Ж.

АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫ ЖӘНЕ БАЙЛАРДЫҢ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ТӘРКІЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
(СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІ МЫСАЛЫНДА) 225

Қаратаев Ә.Ә.

АЛАША ХАН ЖӘНЕ «АЛАШ» БІРЛЕСТІГІНІҢ ҚҰРЫЛУЫ ЖӨНІНДЕ 241

ТАРИХ

Абдрахманов Б.Д., Асекова С.У.

СТАЛИНДІК КЕЗЕҢДЕ ҚЫРҒЫЗСТАНДА ҚУҒЫН-СҮРГІНГЕ ҰШЫРАҒАН ҚАЗАҚ ҰЛТЫ МЕН
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУМАЛАРЫ ТУРАЛЫ 256

Ахметова Д.М., Мухамеджанова Р.Ж.

ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС КЕЗІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ
ТЫЛДАҒЫ ЕҢБЕГІ 267

Борбасов С.М.

ҚАЗАҚСТАН КСРО-ДАҒЫ ҚАЙТА ҚҰРУ ЖӘНЕ ЖЕДЕЛДЕТУ САЯСАТЫ
ЖЫЛДАРЫНДА (1985–1991) 278

Еженханұлы Б.

1246 ЖЫЛЫ РИМ ПАПАСЫ ИННОСЕНТ IV-ГЕ ЖАЗЫЛҒАН «ТАТАР ХАТЫ» ЖӘНЕ ОНЫҢ
НАЙМАН ТӨРЕГЕНЕ ХАТҮНМЕН ҚАТЫСЫ 290

Құсайынов Д.Ж., Өтепова Г.Е.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МҰРАЖАЙЛАР МЕН БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫНЫҢ
ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ 303

Мамбетова Г.А.

КЕҢЕС ҮКІМЕТІНІҢ ШАМАНИЗММЕН ЖӘНЕ «КЕЗБЕ МОЛДАЛАРМЕН» КҮРЕСІ 318

Маничкин Н.А.

ӨЗАРА ТӘУЕЛДІ БОЛУ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТАРИХИ ЖАДЫ НЫШАНДАРЫ МЕН БЕЙНЕЛЕРІН
ПОЭТИКАЛЫҚ ҚАЙТА ТАЛДА 334

Мәсімханұлы Д., Әбиденқызы А.

ҚЫТАЙДАҒЫ ТҮРКІ ТАРИХЫ МЕН МӘДЕНИЕТІ ТУРАЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕР: БАСТЫ БАҒЫТТАРЫ
МЕН НЕГІЗГІ ЕҢБЕКТЕР 347

Саурықова Ж.С., Әбдіғұлова Б.Қ.

ІРІ БАЙЛАРДЫҢ МАЛ-МҮЛКІН КӘМПЕСКЕЛЕУ — ХАЛЫҚ ҚАСІРЕТІНІҢ АЛҒЫШАРТЫ
(ЖЕТІСУ ӨңІРІНІҢ МЫСАЛЫНДА) 361

Тапалова А., Қара Ә.

ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІК СОҒЫС КЕЗІНДЕ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӘЙЕЛДЕРІН ТЫЛ
ЖҰМЫСТАРЫНА ЖҰМЫЛДЫРУҒА КОМСОМОЛДЫҚ НАСИХАТТЫҢ ЫҚПАЛЫ 375

АНТРОПОЛОГИЯ

Дүйсенов Б.Д.

ЕДІЛ-ОРАЛ ӨңІРІ ЭПИГРАФИКАЛЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕРІНДЕ ЕСІМІ САҚТАЛҒАН ҚАЗАҚТЫҢ
ТАРИХИ ТҮЛҒАЛАРЫН ТАБУ ЖӘНЕ ТАНУ 387

Жалелов А.А.

1930–1960 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ 402

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ МЕТОДОЛОГИИ

Абдиров М.Ж.РОЛЬ РОССИЙСКИХ КАЗАЧЬИХ ВОЙСК В ВОЕННОЙ КОЛОНИЗАЦИИ
КАЗАХСТАНА (КОНЕЦ XVI – НАЧАЛО XIX ВВ. ....208**Ибраева А.Г., Темирханова А.С., Кабдушев Б.Ж.**АЛАШСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ И ВОПРОСЫ КОНФИСКАЦИИ БАЙСКИХ ХОЗЯЙСТВ
(НА ПРИМЕРЕ СЕВЕРНОГО РЕГИОНА КАЗАХСТАНА) .....225**Каратаев А.А.**

ОБ АЛАША ХАНЕ И ФОРМИРОВАНИИ ОБЪЕДИНЕНИЯ «АЛАШ» 241

ИСТОРИЯ

Абдрахманов Б.Д., Асекова С.У.О ЛИЦАХ КАЗАХСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОСТИ И УРОЖЕНЦАХ
КАЗАХСТАНА, РЕПРЕССИРОВАННЫХ В КЫРГЫЗСТАНЕ В СТАЛИНСКИЙ ПЕРИОД .....256**Ахметова Д.М., Мухамеджанова Р.Ж.**

ТРУД ЖЕНЩИН КАЗАХСТАНА В ТЫЛУ ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.....267

Борбасов С.М.

КАЗАХСТАН В ГОДЫ ПЕРЕСТРОЙКИ И ПОЛИТИКИ УСКОРЕНИЯ В СССР (1985–1991) 278

Еженханулы Б.«ТАТАРСКОЕ ПИСЬМО» АДРЕСОВАННОЕ ПАПЕ ИННОКЕНТИЮ IV В 1246 ГОДУ И ЕГО СВЯЗЬ
С ТОРЕГЕНЕ КАТУН .....290**Кусаинов Д.Ж., Отепова Г.Е.**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МУЗЕЕВ И ОРГАНИЗАЦИЙ
ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ .....303**Мамбетова Г.А.**

БОРЬБА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ ПРОТИВ ШАМАНИЗМА И «БРОДЯЧИХ МУЛЛ» 318

Маничкин Н.А.ВЗАИМОЗАВИСИМОЕ СТАНОВЛЕНИЕ: ПОЭТИЧЕСКАЯ РЕИНТЕРПРЕТАЦИЯ СИМВОЛОВ
И ОБРАЗОВ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В КАЗАХСТАНЕ .....334**Масимханулы Д., Абиденкызы А.**ИССЛЕДОВАНИЯ ТЮРКСКОЙ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ В КИТАЕ:
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ВАЖНЫЕ ТРУДЫ .....347**Саурькова Ж.С., Абдугулова Б.К.**КОНФИСКАЦИЯ ИМУЩЕСТВА КРУПНЫХ БАЕВ КАК ПЕРВООСНОВА ПОЛИТИЧЕСКИХ
РЕПРЕССИИ И ТРАГЕДИИ НАРОДА (НА ПРИМЕРЕ РЕГИОНА ЖЕТЫСУ) .....361**Тапалова А., Кара А.**ВЛИЯНИЕ КОМСОМОЛЬСКОЙ ПРОПАГАНДЫ НА МОБИЛИЗАЦИЮ ЖЕНЩИН НА ТЫЛОВЫЕ
РАБОТЫ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ В ЗАПАДНОМ КАЗАХСТАНЕ 375

АНТРОПОЛОГИЯ

Дюсенов Б.Д.ОБНАРУЖЕНИЕ И ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ ИМЕН ИСТОРИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ КАЗАХСКОГО
НАРОДА, КОТОРЫЕ СОХРАНИЛИСЬ В ЭПИГРАФИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКАХ ВОЛГО-
УРАЛЬСКОГО РЕГИОНА .....387**Жалелов А.А.**

АРХЕОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ В 1930–1960-е ГОДЫ 402

CONTENTS

THEORY OF METHODOLOGY

Abdirov M.Zh. THE ROLE OF THE RUSSIAN COSSACK TROOPS IN THE MILITARY COLONIZATION OF KAZAKHSTAN (LATE XVI - EARLY XIX CENTURIES)	208
Ibrayeva A.G., Temirkhanova A.S., Kabdushev B.Zh. ALASH INTELLIGENTIA AND THE ISSUES OF BAI FARMS CONFISCATION (ON THE EXAMPLE OF THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN)	225
Karatayev A.A. ABOUT ALASHA KHAN AND THE FORMATION OF THE «ALASH» ASSOCIATION.....	241

HISTORY

Abdrakhmanov B.D., Asekova S.U. ON THE PERSONS OF KAZAKH NATIONALITY AND NATIVES OF KAZAKHSTAN REPPRESSED IN KYRGYZSTAN DURING THE STALIN PERIOD	256
Akhmetova D.M., Mukhamedjanova R.Zh. LABOR OF WOMEN OF KAZAKHSTAN IN THE REAR DURING THE SECOND WORLD WAR	267
Barbosov S.M. KAZAKHSTAN DURING THE YEARS OF PERESTROIKA AND ACCELERATED POLICY IN THE USSR (1985–1991)	278
Ezhenkhan-uli B. THE “TATAR LETTER” ADRESSED TO THE POP OF INNOCENT IV IN 1246 AND ITS INVOLVEMENT WITH TÖREGENE QATUN.....	290
Kussainov D.Zh., Otepova G.E. THE CURRENT STATE AND PROBLEMS OF INTERACTION BETWEEN MUSEUMS AND EDUCATIONAL ORGANIZATIONS IN KAZAKHSTAN	303
Mambetova G.A. THE STRUGGLE OF THE SOVIET AUTHORITIES AGAINST SHAMANISM AND «WANDERING MULLAHS»	318
Manichkin N.A. INTERDEPENDENT BECOMING: POETIC REINTERPRETATION OF SYMBOLS AND IMAGES OF THE HISTORICAL MEMORY IN KAZAKHSTAN.....	334
Massimkhanuly D., Abidenkyzy A. STUDIES OF TURKIC HISTORY AND CULTURE IN CHINA: MAIN DIRECTIONS AND SIGNIFICANT WORKS	347
Saurykova Zh.S., Abdugulova B.K. CONFISCATION OF THE LARGE BAYS’ PROPERTY AS THE PRIMARY BASIS OF POLITICAL REPRESSION AND PEOPLE TRAGEDY (ACCORDING TO THE EXAMPLE OF ZHETYSU REGION)	361
Tapalova A., Kara A. HE IMPACT OF KOMSOMOL PROPAGANDA ON WOMEN'S MOBILIZATION FOR REAR WORK DURING WORLD WAR II IN WEST KAZAKHSTAN.....	375

ANTHROPOLOGY

Dyussenov B.D. DISCOVERY AND POPULARIZATION OF THE NAMES OF KAZAKH HISTORICAL FIGURES THAT HAVE BEEN PRESERVED IN EPIGRAPHIC MONUMENTS OF THE VOLGA-URAL REGION	387
Zhalelov A.A. ARCHAEOLOGICAL STUDY OF KOSTANAY REGION IN THE 1930–1960 s	403

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2023. 10 (2)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 28.06.2023.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК
Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ беттелген:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй